

Ivana Fialová – Daniela Tvrdoňová (eds.). Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska. Bratislava, Slovenský národný archív, 2013, 555 s.

Svazek se otevřeně přiznává, že je sborníkem ze stejnojmenné mezinárodní konference, která se konala v roce 2012, a nikoliv nějakou kvazi-kolektivní monografií, ke které tlačí editory „kafemlejnkové“ předpisy scientometrie v České republice. Na hodnotě mu to nijak neubírá, tak jako v některých „kolektivních monografiích“ zde najdeme části hodnotnější i méně zdařilé. Jako celek je však přínosem nejen pro slovenskou vědeckou komunitu přistupující k dějinám medicíny a zdravotnictví z různých metodologických východisek. Vzhledem k pohnutým dějinám slovenského teritoria a národa, po většinu historických období sdílených s jejich sousedy, jsou mnohá představená témata atraktivní též pro zájemce z Česka a Maďarska, ať již přímo, či zprostředkovaně jako cenný komparativní materiál. Ještě širšího ohlasu, přinejmenším ve středoevropském prostoru, se publikaci může dostat i díky německým resumé.

Na 35 příspěvků je řazeno chronologicky, v maximalistickém rozpětí od pravěku do poloviny 20. století; jednotlivá období jsou pochopitelně zastoupena nerovnoměrně. Tematicky se autoři (mimořádně s velkým zastoupením autorek) rovněž vydávají různými směry. Po prvním (a jediném) článku s paleopatologickým zaměřením následuje série důkladných, na pramenech založených studií k dějinám středověkých a raně novověkých špitálů. Právě ony jsou tím hlavním výše zmíněným komparativním a komplementárním materiálem ke sborníku o evropském špitálnictví ve středověku a raném novověku.¹ Zhruba třetinu svazku zaujímají články pokrývající 18. a 19. století (někdy v rámci jednoho článku s přesahy do 20. století) a vyjadřující se k dějinám epidemí, porodnictví, lékárnictví, vojenského nebo městského zdravotnictví, včetně „hornouherských“ specifíků, kterými bylo třeba zdravotnictví v hornických oblastech nebo klimatická léčba v Tatrách.

Nejnovější dějiny (20. století) zabírají zhruba polovinu svazku. Zastoupeny jsou rovněž různé oblasti medicíny a zdravotnictví, s důrazem na sociální aspekty. To je mimořádně pro současné směřování slovenských historiků (a historiček) medicíny příznačné, částečně i vzhledem k jejich institucionálnímu zakotvení většinou v rámci ústavů sociálního lékařství lékařských fakult. První okruh příspěvků

¹ M. SCHEUTZ – A. SOMMERLECHNER – H. WEIGL – A. S. WEISS (Hg.). *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit.* Wien – München, Oldenbourg, 2008.

k 20. století je zaměřen na vzdělávání a vytváření různých segmentů zdravotnických profesí (porodní asistentky, úřední lékaři, lékaři obecně), včetně otázek jejich stavovských organizací (spolky mediků anebo diplomovaných sester). Stejně silně jsou zastoupeny studie o zdravotně sociálních spolcích a institucích, které tvořily významnou součást zdravotní a sociální péče jak před rokem 1918, tak v meziválečném a poválečném období, tedy až do centralizace a postátnění zdravotní a sociální péče po roce 1948. Mezi těmito články se sociálně zdravotní tematikou jsou také dva o zdravotně hygienické problematice v době první světové války, respektive o otázce pohlavních chorob v armádě. Poslední zhruba třetinu článků k 20. století je obtížnější shrnout pod nějaký užší společný jmenovatel, i zde jde především o problematiku organizace zdravotní a hygienické péče, ať již na celoslovenské, regionální, nebo místní úrovni.

Pokud mohu vyzvednout z anonymity této recenze alespoň jeden článek z oblasti mně bližší, pak jím nutně musí být rozsáhlejší studie Marie Grófové (Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě) *Vzdelávanie budúcich lekárov na Univerzite Komenského v Bratislave v rokoch 1919–1950* (s. 279–375). K již známým aspektům dějin lékařského studia na území Slovenska (před založením bratislavské univerzity, po založení lékařské fakulty), které sumarizuje v prvních dvou kapitolách, přináší řadu nových informací (včetně obrazových). Těžiště článku však leží v inovativních kapitolách o průběhu, formách a obsahu studia ve vymezeném období (tedy až do vysokoškolských reforem po komunistickém převratu), včetně například otázek studijních poplatků, reorganizací studia v souvislosti se státoprávními změnami (po roce 1939; po roce 1948) nebo sociálních záležitostí studentů. Součástí článku jsou velmi užitečné přehledné tabulky.

Kompaktnosti celku a jeho praktické využitelnosti přispívá jmenový a zeměpisný rejstřík, samozřejmostí je perfektní poznámkový aparát, příjemným obohacením pak množství obrazových příloh.

PETR SVOBODNÝ

Rafał T. Prinke. Zwodniczy ogród błędów. Piśmiennictwo alchemiczne do końca XVIII wieku. Warszawa, Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, 2014, 895 stran, ISBN 978-83-87992-84-2.

V posledních desetiletích zaznamenáváme zvýšený zájem o studium dějin alchymie, což souvisí mimo jiné s tím, že stále více pramenů je dostupných ať již v tištěné podobě nebo na internetu. Současně vyrostla nová generace odborníků, kteří jsou široce vzdělaní v přírodních vědách a ovládají různé jazyky i v jejich staré podobě, případně jazyky mrtvé. Výsledkem je, že se mnohé dosavadní názory přehodnocují, když se objevují dosud neznámé původní prameny, a také se nově zpracovávají staré. Jak však roste počet původních publikací a k tomu přibývají monografie o některých významných postavách či obdobích, je nasnadě, že dnes už prakticky není možné napsat dějiny alchymie, jako tomu bylo v první polovině minulého století. Navíc, což je rovněž zásadní problém – stále není obecně přijatá definice alchymie. Naopak, hranice vymezující tuto nauku jakoby se spíše stále více rozmývaly. Soudobá vědecká literatura se proto, často formou kolektivních děl, obvykle zaměřuje na užší témata, na některé historické období, na symboliku alchymie apod.

Autor knihy se vydal zcela jinou cestou – nenapsal dějiny alchymie z hlediska jejích teorií, technologií, či symboliky, ale dějiny alchymické literatury. To je přístup nejen originální, ale také velmi záslužný, už z hlediska toho, co bylo řečeno výše: je prostudováno stále více původních pramenů, knižních i rukopisných, obraz poněkud ztrácí na přehlednosti, a zde se konečně setkáváme s komentovaným přehledem zásadních spisů. Výsledkem je pozoruhodná a velmi objemná kniha. Její text čítá 724 strany, následuje 137 stran citované literatury, třístránkový anglický souhrn, a konečně závěrečných 28 stran tvoří jmenný a věcný rejstřík. Potud strohé statistické údaje, které nutno doplnit další zajímavostí – v knize nejsou ilustrace. Můžeme toho litovat, protože zvláště v 16. a 17. století alespoň některé směry alchymie stály ve významné míře na obrazovém doprovodu, často na jedinečných rytinách. Autor však vcelku správně (a omluvně) připomíná, že v takovém případě by se kniha rozrostla do neúnosných rozměrů. Mnohé z obrazového materiálu lze dnes najít na internetu, což ovšem přece jen studium Princkovy knihy trochu znesnadňuje. Nicméně při rozsahu materiálu, který shromáždil, patrně opravdu jiné řešení nebylo.

Kniha má osm bloků seřazených chronologicky, současně však shrnujících vždy určité téma alchymie. Hned první z nich je velmi záslužný, protože se podrobně zabývá právě otázkou vymezení alchymie, její definice, přičemž probírá v historickém sledu různé pokusy a zároveň je komentuje a ukazuje jejich slabiny. S jistou nadsázkou můžeme přiznat, že tento velmi fundovaný rozbor zanechává v čtenáři téměř pocit marnosti, zda se někdy vůbec podaří alchymii

jednoznačně vymezit. Patrně nikoli a tento pocit místy doplňuje následující kapitola, věnovaná mimo jiné jazyku alchymie. O jeho složitosti a záměrném utajování se v minulosti přesvědčila řada odborníků a tento stav trvá.

Další blok je zdánlivě poněkud heterogenní – je v něm shrnuta alchymie čínská, helénistická, arabská a indická. Autor tu byl evidentně veden snahou zamyslet se obecněji nad počátky této nauky, nad jejím zrodem, který je stále předmětem diskusí. Přece však je tu určitý problém, protože například čínská alchymie se dost hluboce lišila od té, která se rodila v helénistickém světě. Navíc je dnes o čínské alchymii řada prací, a i když pořád zdaleka ne dost, přesto by sama tato alchymie vydala na samostatný velký spis. Je však třeba ocenit, že se čtenář setká alespoň s jejími obrysy. Snad můžeme dodat, že by možná byla na místě zmínka o pozoruhodném, vlastně chemickém manuálu *San-s'-liou Šuej-fa* (Třicet šest způsobů jak převést tuhé látky do roztoku), jenž vznikl asi od 2. století př. n. l. do 3. až 4. století n. l. a dokládá pozoruhodné znalosti tehdejších učenců. Tady by se slušela případně také zmínka o jedné z nejuznávanějších postav, kterou byl alchymista Sun S'-miao (? 581–? 682 n. l.). V Číně dokonce vyšel jeho předpokládaný portrét na poštovní známce.

Pokud jde o Indii, autor připomíná, že je to oblast dosud jen velmi spoře prozkoumaná, což souvisí mimo jiné s problémem datování textů, o jejich překladu nemluvě. Přesto by možná bylo vhodné alespoň krátké připomenutí atomových teorií, které se v Indii objevily, třebaže v alchymii nehrály nikdy roli. V medicíně však ano.

V helénistické alchymii se dnes vede diskuse zvláště o postavě Zósima z Panopole (asi 3. století n. l.) – do jaké míry byl alchymista a jak dalece mystik, což se týká jeho proslulého „Vidění“, o jehož výklad se pokoušela po generace řada odborníků. Recentní názor renomovaného experta prof. Lawrence M. Principa (Johns Hopkins University, USA), uvedený v jeho knize *The Secrets of Alchemy* (Chicago University Press, 2013), by zde mohl být diskutován. Je skutečně námětem pro polemiku.

Poslední zmínka k tomuto bloku se týká postavy učence Abú Bakr Muhammada ibn Zakkaríji ar-Rázího (? 854–925/935), který se řadí mezi nejvýznamnější arabské učence (byl sice Peršan, nicméně v odborné literatuře se píše sumárně o „arabské vědě“). Prinke ho zmiňuje, ovšem z hlediska dějin vědy je mimořádně významný Rázího pokus o třídění všech tehdy známých látek. Jeho systém se používal ještě v Evropě v 17. století.

Tyto poznámky nikterak nesnižují kvalitu knihy – u každého díla nás napadne, co by se dalo ještě doplnit, je ale nezbytné text jednou ukončit, a to v rozsahu co možná únosném. Blok, o němž píší podrobněji, má v záhlaví uveden titul „Prisca sapientia. První tisíciletí“ a cílem autora bylo, obrazně řečeno, připravit půdu pro tu alchymii, která je hlavním tématem knihy, totiž pro alchymii evropskou.

Tou procházíme v následujících blocích, takže se spíš zastavme jen u některých momentů. Nutno předeslat, že nejde o snadné čtení, protože recentní výzkumy nejednou výrazně pozměnily dosavadní pohled na díla některých postav. Problémem alchymie je častý výskyt pseudoepigrafických spisů, takže najdeme například jako autora alchymických děl Avicennu, který naopak vystoupil s jedním z nejtvrdějších útoků proti této nauce a jejímu tvrzení o možnosti transmutace kovů. Takže jde-li o alchymické texty, máme co činit s Pseudoavicennou, ve středověké Evropě je například hojnost Pseudoalbertů skrývajících se za Albertem Velikým, o dalších postavách nemluvě.

Zde je nutno ocenit Prinkovu práci – v řadě případů velmi podrobně analyzuje dnešní stav znalostí o autorství různých spisů, často těch, kde se o autorovi dosud nepochybovalo. Pokud bychom chtěli pohled odlehčit, je to něco jako Saturninovo uvádění románových příběhů na pravou míru. Není to zas tak velká nadsázka, protože alchymie byla opředena četnými legendami, které však bývaly mnohdy přijímány jako věrohodná svědectví. Ještě v evropské renesanci najdeme v alchymických pramenech Mojžíše jako velkého alchymistu. V recenzované knize nalézáme výsledek hlubokého a podrobného studia moderních i starých pramenů.

Samozřejmě, jako každý autor, má i Prinke některé postavy ve větší oblibě, což platí především o Michaelu Sendivogiovi (1566–1636), proslulém polském alchymistovi, který působil v rudolfínské Praze a zůstal i později v Čechách. Prinke se této postavě věnuje již řadu let a zde shrnuje nejen vlastní výsledky, ale i studie dalších odborníků. Zájem o Sendivogia je mnohostranný; byl to snad nejvydávanější autor 17. století, takže ani nepřekvapí, že si řada dalších autorů posloužila jeho jménem. Navíc se s tímto Polákem spojuje diskuse o tom, kdo vlastně objevil kyslík, či přesněji byl mu na stopě v době, kdy pojem prvek ještě neexistoval. Podobné podrobné diskuse o autorství nalézáme také u dalších postav, což je velmi cenné, protože pokud se danému alchymistovi přímo nevěnujeme, není snadné oddělit zrno od plev, jeho autentické spisy od pseudoepigrafických.

Polský alchymista je spolu s dalšími postavami zahrnut v bloku „Sub umbrae Roseae Crucis“, kde začíná Prinkova podrobná analýza stále nepřiliš jasného hnutí „Růžových křížáků“ a jeho pokračovatelů. Stejně velkou pozornost věnuje autor také svobodným zednářům, jejichž některé lóže měly blízko k alchymii, ne však vždy experimentální. V každém případě byl nemalý úkol rozplést alespoň částečně málo přehlednou síť pramenů o této tematice.

Závěrečné pasáže knihy přinášejí překvapení, když probírají, alespoň stručně, alchymii v Rusku, o níž se dosud obvykle soudilo, že v této zemi prakticky vůbec neexistovala. Opak je pravdou: byla tu, jak to dokládají spisy alchymických veličin, které byly v Rusku známy, jen byla tato tematika zatím jen velmi málo zpracována.

Nepřekvapí to, protože ani u nás se za minulého režimu alchymie netěšila přízni oficiálních míst, která rozhodovala o vydávání odborné literatury o této nauce. Tím více to platí pro někdejší SSSR. Proto i tyto pasáže Prinkova díla si zasluhují pozornost a mohly by být inspirativní pro případné zájemce o tento výzkum.

Lze shrnout, že recenzovaná kniha je originálním přínosem zpracování dějin alchymie právě tím, že se zabývá literaturou této nauky a pokud jde o Evropu, hluboce a přehledně ji zpracovává a komentuje. V tomto směru bude neodmyslitelnou příručkou pro každého, kdo se dějinám alchymie věnuje. Pozornost by jí proto měli věnovat naši nakladatelé. Jen možná přidám svůj názor – obrázky by v ní snad přece jen mohly být, alespoň v malém počtu. Je však jasné, že nejde zdaleka jen o problém většího rozsahu knihy, který by se patrně dal vyřešit dvoudílným vydáním, ale především o náklady spojené s reprodukčními právy. To je bohužel patrně překážka daleko větší, ne-li nepřekonatelná. A tak i toto původní vydání, bez ilustrací, by přeložené mělo velkou cenu pro historiky vědy.

VLADIMÍR KARPENKO

**Miloš Grim (ed.) — Ondřej Naňka — Karel Černý (ed.).
Anatomie od Vesalia po současnost: 1514–2014.** Publikace k 500. výročí narození Andrea Vesalia. Praha, Grada, 2014, 272 s. ISBN 978-80-247-5023-1.

K příležitosti pětistého výročí narození slavného renesančního lékaře a anatoma Andrea Vesalia (1514–1564) vydalo nakladatelství Grada dílo téměř čtyřicetičlenného kolektivu autorů pod vedením prof. MUDr. Miloše Grima. Publikace si klade za cíl nejenom připomenout dílo samotného Vesalia a jeho vliv na vývoj světové a české anatomie, ale vůbec podat ucelený přehled historie poznání stavby lidského těla od úplných počátků lidské civilizace až do současnosti.

Kniha je rozdělena do pěti částí. V první části nazvané „Přehled vývoje anatomického poznání“ je zpracována historie chápání makroskopické i mikroskopické stavby lidského těla počínaje pravěkem a antikou až po 20. století. Významný mezník v tomto vývoji představuje Andreas Vesalius, jemuž je věnována samostatná kapitola, stejně jako jeho bezprostředním předchůdcům a následovníkům. Pohled na Vesalia a jeho dílo zde však není jen oslavný, nýbrž i kritický. Vesalius ve svých Sedmi knihách o ustrojení lidského těla opravil řadu omylů Galénova učení, jiné jeho názory potvrdil a rozvedl, sám se i některých omylů

dopustil. Hlavní předností jeho díla byly především vynikající ilustrace Calcara, žáka Tizianova, a možnost jeho širokého rozšíření díky nástupu knihtisku.

Druhá část se zabývá „Ohlasem Vesalia v českých zemích“; její součástí je i překlad plného znění proslovu Adama Zalužanského ze Zalužan „Řeč pro anatomii a obnovu veškerého lékařského studia ve slavném Království českém“ z roku 1600. Tu autor pronesl při příležitosti první veřejné pitvy v Čechách Janem Jesseniem a vyzdvihl v ní význam lékařství pro společnost a nutnost obnovy (reformy) jeho studia. Hlavním nástrojem v této reformě měla být možnost poznání stavby lidského těla právě pitvou vzdor tehdejším církevním dogmatům. Následuje kapitola věnovaná Jesseniovi s jeho popisem první pitvy a připomenutím jeho dalšího opomíjeného díla, kterým je Traktát o kostech. Tuto část knihy uzavírá pojednání o středověkých pitvách z pohledu historika, dokumentované na dobových vyobrazeních, jimž dominuje nedávno objevená freska v budově bývalé jezuitské koleje v Jindřichově Hradci.

Třetí část „Studium anatomie v Praze“ nás uvede do života studentů lékařství od 18. století přes josefínské reformy, revoluční rok 1848 k rozdělení univerzity na českou a německou až po konec 2. světové války, který znamenal definitivní konec německé univerzity. I po rozdělení univerzity je nutné brát v úvahu paralelní existenci dvou anatomických ústavů – českého a německého – s jejich význačnými osobnostmi. Dočteme se také o oddělení histologie jako samostatného výukového oboru, které přetrvává dodnes. Velmi zajímavé jsou archivní fotografie prostor anatomického a histologického ústavu z první čtvrtiny 20. století, v nichž probíhá výuka i v současnosti, a je tak možné dobře porovnat změny v průběhu času. Další kapitoly jsou věnovány anatomickému muzeu dnešního Anatomického ústavu 1. LF UK, způsobu výroby anatomických preparátů pro výuku studentů a především jinde nezpracované historii pražské anatomické ilustrace. Anatomická ilustrace je v dnešní době digitalizace mnohdy opomíjenou a nedocenenou součástí anatomie, přitom se bez ní žádná anatomická výuka a učebnice neobejde. Je svébytným oborem na pomezí anatomie jako vědy a umělecké tvorby. V knize uvedené reprodukce obrazů mnohdy zapomenutých ilustrátorů slavných českých anatomických učebnic podávají výmluvný obraz jejího vývoje.

Ve čtvrté části následují portréty významných anatomů a histologů českých i německých v 19. a 20. století se zhodnocením jejich významu pro obor anatomie a mnohdy i pro český národní život vůbec (Purkyně, Kohn, Gruber, Studnička a dále jednotliví přednostové českého anatomického ústavu – Janošík, Weigner, Borovanský). Závěrem je představen obor antropologie s jeho klíčovými osobnostmi (Matiegka, Hrdlička, Vlček).

Poslední, pátá část podává přehled o současné morfologii a výuce morfologie (tedy anatomie a histologie) na lékařských fakultách v ČR. Její první kapitola je věnována vzniku a činnosti České anatomické společnosti, následující kapitoly

se zabývají historií a současností jednotlivých anatomických a histologických ústavů lékařských fakult.

Součástí každé kapitoly je anglický souhrn a seznam použité literatury. Kniha je určena všem zájemcům o dějiny medicíny, především české i světové morfologie. V tomto ohledu je vítaným rozšířením a doplněním útlé knížky o dějinách české anatomie (Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Pavel PETROVICKÝ – Ivan DYLEVSKÝ. *Kapitoly z dějin české anatomie*. Praha, Alberta, 1993. ISBN 80-85792-00-1). Zajímavé jsou také kapitoly o anatomických preparátech, vývoji anatomické ilustrace a anatomickém muzeu (podrobnější informace včetně obrazové dokumentace nalezne čtenář v publikaci Václav SEICHERT – Radomír ČIHÁK – Ondřej NAŇKA. *Průvodce sbírkami Anatomického ústavu 1. lékařské fakulty UK*. Vyd. 1. Praha, Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1196-1).

Poslední kapitoly knihy představují nejen historii, ale i současnost české anatomie jako vědní a výukové disciplíny a zamýšlejí se nad budoucností výuky a významem anatomie pro klinické obory. Kladou si otázku, jaký význam má pro současnost rozdělení anatomie na makroskopickou a mikroskopickou (histologii), které je zastaralým německo-rakouským modelem, zatímco světové trendy jsou opačné a směřují ke spojení obou těchto oborů v jednotnou morfologii lidského těla, doplněnou i o studium funkce příslušných struktur.

Grafické provedení publikace je velmi kvalitní a je doplněné bohatou obrazovou dokumentací – dobovými fotografiemi anatomických ústavů, portréty osobností, anatomickými ilustracemi a fotografiemi preparátů. Editorům se velmi dobře podařilo sjednotit texty širokého okruhu autorů tvořeného anatomy, histology a historiky. Publikace dokáže čtenáře místy natolik vtáhnout do atmosféry popisované doby, až má pocit, že se ocitl ve slavném theatrum anatomicum a účastní se jedné z dávných lekcí anatomie.

Veřejné představení publikace se událo na anatomicko-historickém sympoziu stejného jména dne 23. září 2014 konaném v Anatomickém ústavu 1. LF UK. Současně zde byl představen i nový anatomický atlas kolektivu autorů soustředěného kolem Miloše Grima (Miloš GRIM – Ondřej NAŇKA – Ivan HELEKAL. *Atlas anatomie člověka. I. Končetiny, stěna trupu = Atlas of human anatomy. II. Limbs, body wall*. 1. vyd. Praha, Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4012-6). Ten velice příhodně navazuje na historii anatomické ilustrace, neboť jeho podstatnou součástí jsou dříve nepublikované ilustrace z archivu Anatomického ústavu a zároveň tomu bylo 110 let, kdy vyšel poslední český anatomický atlas prof. Janošíka (1904).

Hodnocená kniha není pouze výčtem dat a představitelů historie české anatomie, ale především uvědoměním významu našich velkých osobností a jejich příspěví k rozvoji světové vědy a také toho, že dnešní anatomové a histologové jsou si plně vědomi jejich odkazu, k němuž se mohou hrdě hlásit a dále jej rozvíjet.

JAN PASTOR

Martin Vonka: Tovární komíny: funkce – konstrukce – architektura. Praha, 2014, 223 s.

I když autor nepředkládá zvláštní teoretickou a metodologickou kapitolu a hodnocení použitých pramenů a literatury, je z úvodních a obecnějších pasáží v první kapitole (Vznik a vývoj) dobře patrné, kam posuzovanou publikaci zařadit. Kniha není jen obsáhlým a podrobným katalogem objektů (památek) industriálního dědictví (respektive jeho nenahraditelných ztrát), jako v případě některých mimořádně záslužných publikací vydávaných například Výzkumným centrem průmyslového dědictví nebo v rámci řady Zmizelá Praha, ale především důkladnou monografií o historickém vývoji, typologii, funkci a v neposlední řadě estetice nepřehlédnutelného fenoménu industriální a postindustriální éry, továrního komínu.

V nejobsáhlejší kapitole o vývoji továrních komínů jako stavebního a funkčního typu je nutné ocenit několik aspektů problematiky. Autor fundovaně a zároveň pro širší čtenářské publikum srozumitelně představuje tovární komíny jako autonomní, i když nedílnou součást rozsáhlejších funkčních a architektonických (případně urbanistických či dokonce krajinných) celků. Přehledně definuje jejich funkční, technologické, konstrukční i estetické parametry. Z tohoto pohledu je nutné publikaci ocenit jako přínosnou pro dějiny techniky na jedné a dějiny architektury na druhé straně. Neopomíná ani výstavbu a fungování komínů z hlediska osob a firem, které je jednak stavěly, jednak provozovaly. V tomto kontextu má publikace značný přínos také pro dějiny průmyslu, podnikání a sociální dějiny.

Velmi silně jsou v této a v dalších kapitolách představeny také přístupy a aspekty kulturních dějin, a to ve dvou základních rovinách. Za prvé samo téma továrních komínů v nejširších technických, ekonomických, společenských, environmentálních, kulturních a pochopitelně i politických souvislostech je výsostným tématem nových kulturních dějin. Druhou rovinou je hojně využívání v dějinách techniky (průmyslu atd.) ne zcela běžných pramenů (žurnalistika, krásná literatura, umělecká fotografie) a z nich vyplývající interpretace komína jako proměnlivého symbolu: industrializace a podnikatelské prosperity 19. století a první poloviny 20. století, socialistického budování a šťastných zítřků 2. poloviny 20. století, ekologické hrozby konce 20. století i průmyslového dědictví současnosti. Historický vývoj továrních komínů je zaměřen detailně na české země, ale pochopitelně (a ve velké míře) v mezinárodních souvislostech, tak jak se tovární komíny během svého vývoje postupně prosazovaly a modernizovaly (především ve Velké Británii, Německu, Rakousku a USA).

Ve druhé kapitole představuje autor přehledně – pro odborníky spolehlivě a pro laiky srozumitelně – typologii továrních komínů podle jejich funkce, forem, rozměrů, materiálu, stavebních technologií atd. Tato kapitola je více než ostatní vybavena bohatým obrazovým materiálem. Kvalitní fotografie (archivní i autorské)

jsou právě zde nejenom pouhým ilustračním doprovodem, ale také integrální součástí nesoucí podstatnou část informace a podtrhující autorovu argumentaci.

Důležitou část textu tvoří vzhledem k poslání Výzkumného centra průmyslového dědictví, které knihu vydalo, následující dvě kapitoly, jež se zabývají praktickými otázkami oprav, ochrany a případného druhotného využití starých a nefunkčních komínů. Také v této části autor využívá řady konkrétních příkladů z Česka i ze zahraničí.

Poslední kapitola je katalogem nejvýznamnějších, nejvýraznějších a nejzajímavějších (a také nejlépe dokumentovaných) objektů, vhodně vybraných tak, aby zastupovaly celou vývojovou škálu (zhruba od poloviny 19. století do 2. poloviny 20. století) i různé stavební, funkční i výtvarné typy. Součástí této kapitoly jsou v některých případech též „příběhy“ komínů (například osudy za 2. světové války) nebo jejich ikonografie ve vysokém umění (umělecké fotografie, známky, film apod.).

Z hlediska zvládnutí historického řemesla je nutné ocenit, že autor, který není profesionálním historikem, ale vzděláním i praxí stavebním inženýrem, výborně zvládl všechny fáze historikovy práce od heuristiky (vyhledání adekvátních pramenů a jejich kritiku) přes interpretaci k relevantním závěrům. Práce je založena na široké škále původních pramenů (archivní fondy, včetně plánů, dobová technická literatura, dobová žurnalistika, rozhovory s pamětníky, ikonografické prameny, projektová dokumentace) a existující sekundární literatury (nepříliš četné, tím spíše však vynikne význam předložené práce). Na použité prameny a literaturu autor řádně a úplně odkazuje v poznámkách „pod čarou“ (ve skutečnosti „in margine“) a v seznamu. Zvláště v poslední kapitole jsou významnou součástí pramenné základny vlastní měření a fotodokumentace autora, respektive jeho kolegů ze Svazu českých komínářů. Samozřejmostí je doprovodný aparát (jmenný a místní rejstřík).

Předloženou monografii hodnotím jako vysoce kvalitní z hlediska volby tématu i jeho dokonalého zvládnutí. Věřím, že si své čtenáře a uživatele najde mezi odborníky z různých oborů (techniky, architektury, historiky vědy a techniky), památkáři, milovníky industriální architektury i majiteli a správci komínů nebo dokonce developery či úředníky, kteří o jejich osudu mnohdy ne zcela vhodně rozhodují.

PETR SVOBODNÝ

KRONIKA

Univerzity v ohrožení?

Pod tímto názvem proběhl 10. října 2014 v Karolinu mezinárodní seminář organizovaný Ústavem dějin UK a Archivem UK. Zaměřil se na vysoké školy a akademie věd v zemích střední a východní Evropy a jejich konkurenční boj či spolupráci v 50.–60. letech 20. století. Na seminář komorního charakteru kromě domácích účastníků přijeli vědci z Chorvatska, Polska, Rakouska a Německa. Čím se zabývaly přednesené příspěvky?

P. Szobi z pražské Vysoké školy ekonomické (VŠE) hovořil o své i berlínské škole v uvedeném období. O spolupráci pražské VŠE a Ekonomického ústavu ČSAV při přípravě tzv. Rozsypalovy ekonomické reformy referoval R. Soběhart z Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. M. Najbar-Agičičová z chorvatské Koprivnice seznámila přítomné s intelektuální elitou, vědeckými a kulturními institucemi v socialistickém Chorvatsku v letech 1945–1960. O vlivu Ústředního výboru Komunistické strany SSSR na polské vědecké prostředí v 50. letech hovořil J. Szumski z Ústavu dějin vědy při Polské akademii věd (PAN). L. Zasztowt z téhož ústavu přednášel o PAN v roce 1952. Na mušku si vzal stavbu paláce vědy a kultury jako pantheon vědy nebo mizernou ruskou kopii. R. Burgstallerová z Rakouské akademie věd (OAW) referovala o výměně písemností mezi OAW s vědeckými zařízeními v Československu v době studené války. Občanská (!) Univerzita K. Marxe v Lipsku byla tématem příspěvku J. Blechera z lipského Univerzitního archivu.

V závěru zazněly tři české referáty. M. Franc z Masarykova ústavu a Archivu

AV ČR informoval o snaze stranických orgánů o prosazení akademika I. Málka do funkce rektora UK v roce 1966 jako kádrové výpomoci. Z pořadajícího ústavu měl J. Jareš referát o cestě ke komunistické reformě školství a vědy a o autonomii československých vysokých škol jako symbolu. P. Svobodný, expert na lékařské školství a ředitel pořadající ústavu, přednášel o československých lékařských fakultách či navrhovaných lékařských akademiích a o tom, jak byla tato otázka diskutována v 50. letech.

Příspěvky účastníci semináře vyslechli v češtině, angličtině a v němčině; zahraniční účastníci měli k dispozici anglické verze českých příspěvků nebo jejich abstrakta. Výsledky semináře shrnul v němčině M. Kunštát z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Seminář se vydařil a pořadající ústav pomýšlí na další v roce 2015.

JIŘÍ JINDRA

Česká věda a technika za Velké války

Národní technické muzeum (NTM) uspořádalo 14. října 2014 jednodenní konferenci s názvem „Věda a technika v českých zemích za první světové války“. Příspěvky byly na konferenci rozděleny do 6 bloků: 1) Železnice za Velké války, 2) Průmyslová odvětví a jejich výroba v době války, 3) Rok všeobecné mobilizace, 4) K. u. K. Kriegsmarine, 5) Významné osobnosti vědy a techniky a 6) Chemie ve službách Velké války.

V prvním bloku účastníci konference vyslechli 3 krátké přednášky (pro všechny

byl omezen čas na jejich prezentaci na 15 minut), a to Ludvíka Losose o lazaretních vlcích, Michala Plavce (NTM) o Janu Kašparovi jako projektantu polních dráček a Pavla Beka (NTM) o vzniku státních drah a konci civilní autobusové dopravy způsobené mobilizací. Ve druhém bloku Miroslav Sabol (Historický ústav SAV Bratislava) hovořil o průmyslu a o infrastruktuře Uher v podmínkách 1. světové války. Michal seznámil přítomné s továrnou Al-Ma, první firmou vyrábějící letadla. Třetí blok příspěvků otevřel Miloš Horejš (NTM) vzpomínkami Josefa Colloreda-Mansfelda, příslušníka k. k. Freiwilliges Automobilistenkorp, na rok 1914. Petr Hoffman (NTM) popsal mobilizaci v roce 1914 a s ní spojený zánik autobusové dopravy. Čtvrtý blok byl krátký, vystoupil v něm Jaroslav Jelínek (NTM) s příspěvkem o Siegfriedu Popperovi, který od Vltavy přešel do konstrukční kanceláře c. k. válečného námořnictva. Jaromír Patočka (NTM) referoval o bitevní lodi S. M. S. Szent István a její zkáze v roce 1918. V pátém bloku Vít Šmerha (Archiv ČVUT Praha) hovořil o osobnostech elektrotechniky a jejich přednáškách na pražské české technice ve válečných letech (o L. Šimkovi, K. Novákovi a jejich předchůdcích K. V. Zengerovi a K. Domalípovi). O činnosti Vysoké školy báňské v Příbrami referovali Mariana Stonišová a Petr Kašingem (VŠB-TU Ostrava). Uvedli nejvýznačnější české profesory působící v letech 1914–1918 v Příbrami: J. Theurer (1862–1928), F. Kohler (1886–1919), V. Káš (1848–1933), L. Kirschner (1861–1936), R. Vambera (1860–1918) a další. Ivo Kraus (FJFI ČVUT) se v příspěvku o české fyzice poznamenané 1. světovou válkou omezil na osudy Františka Fischera, lékárníka, který svůj obor opustil a věnoval

se astronomii, a na Viktora Trkala (1888–1956), jenž se jako zajatec v Rusku habilitoval na Permské univerzitě. O dalších českých fyzicích a jejich činnosti nepadlo téměř žádné slovo. Adriana Šmejkalová prezentovala obrazovou tvorbu futuristů a Bohumila Kubišty (1884–1918). Šestý blok měl mít podle programu tři přednášky; příspěvek Ivany Lorencové (NTM) o situaci chemického průmyslu v českých zemích ve válečných letech bohužel odpadl, bude však publikován ve slíbeném sborníku, který vyjde v roce 2015. Odezněly tedy příspěvky Jiřího Cabala (Fakulta vojenského zdravotnictví) o fosfenu, bojové látce, ale i užitečné surovině. Poslední příspěvek přednesl Jiří Jindra (ÚSD AV ČR Praha) o české chemii v období let 1914–1918.

Konference byla uspořádána v roce výročí vypuknutí Velké války, později označené jako 1. světová válka. Na 16 příspěvcích přednesených na konferenci se dobrou polovinou podíleli pracovníci NTM. Překvapivé bylo, že nebylo slyšet žádný příspěvek z Vojenského historického ústavu.

JIŘÍ JINDRA

Úspěchy české vědy a techniky

Dne 3. listopadu 2014 se konala v Českém centru Praha vernisáž výstavy, nebo lépe výstav, o úspěších české vědy a techniky jako součást 14. ročníku Týdne vědy a techniky Akademie věd ČR. Premiérově byly uvedeny tyto tři výstavy: 1) 120 let úspěchů značky Laurin a Klement/Škoda, 2) Pohledy do vesmíru a 3) Nanormální svět.

První výstava připomněla celkem dobře známou tradici a historii automobilky Škoda Auto. Počátečními výrobky podnikatelů Laurina a Klementa byla kola a motocykly, mj. vůbec první vyráběné od r. 1898 v Rakousku-Uhersku. V r. 1905 se v Mladé Boleslavi začaly vyrábět automobily pod jménem Voiturette, od r. 1906 už sériově. Tím začala výroba aut v českých zemích a v Mladé Boleslavi a pobočných závodech dnešní Škoda Auto se vyrábějí různé typy škodovek v obrovském množství. Za prvních více než 100 let existence podniku se vyrobilo přes 14 milionů vozů, z toho 9 milionů od vstupu Škody do světové firmy Volkswagen v roce 1991.

K druhé jmenované výstavě měl úvodní slovo profesor J. Palouš z Astronomického ústavu AV ČR. Informoval o začlenění Astronomického ústavu AV ČR do astrofyzikálního a astronomického projektu, který řeší Evropská jižní observatoř (ESO) v chilských Andách v nadmořské výšce 5000 m. Evropská se jmenuje proto, že ji provozuje a financuje kromě ČR dalších 13 evropských zemí. Na 17 velkých barevných fotografiích (kolektivním dílem ESO) s popisky v češtině a v angličtině bylo možné shlédnout výbuch supernovy-dvojhvězdy před a po výbuchu, kulovou hvězdokupu (druhou nejjasnější na obloze, patříci mezi nejstarší objekty naší Galaxie), krabí mlhovinu v Býkovi (zbytek po výbuchu supernovy před 6000 světelnými lety, prvně pozorovanou už v r. 1054, v Chile vyfotografovanou v r. 1999), temnou mlhovinu tvaru koňské hlavy (její tmavost způsobuje hustý prach, snímek z r. 2000), kometu McNaught (pojmenovaná po svém objeviteli a viditelná pouhým okem bez dalekohledu v noci i ve dne), požírající se galaxie (dvojice interagujících

galaxií ležící v souhvězdí Páva, snímek z r. 1999), snímek planety Saturn, pořízený v r. 2001 (viditelné jsou prstence a pásy v Saturnově atmosféře, zachycen je i Saturnův měsíc Tethys), radiovou galaxii Centaurus A (nejstudovanější objekt jižní oblohy, vzniknuvší spojením eliptické a spirální galaxie s pozoruhodnou obrovskou černou dírou), temnou mlhovinu Barnard 68 (oblak váží asi jako dvě Slunce a je zamrzlý na -257 stupňů C, téměř nezáří), spirální galaxii ležící v souhvězdí Eridanus (asi 2x větší než naše Galaxie). Jeden panel prezentoval schéma velmi velkého dalekohledu (European Extremely Large Telescope), který bude mít průměr hlavního zrcadla 39 m (polovina fotbalového hřiště), vážit bude 5 500 tun a bude vrcholem techniky. Bude vybaven 5 000 senzory kompenzujícími chvění ovzduší. Optická soustava bude složena z 5 zrcadel, největší z nich bude z 906 segmentů. Teleskop má být hotov do roku 2024. Na dalším panelu byl popis nejdražšího pozemního astronomického přístroje ALMA, umístěného v nadmořské výšce 5000 m. Má celkem 66 antén o průměru 12 a 7 m, které lze přemístit až do vzdálenosti 16 km. Přístroj je vlastně radiový interferometr. Hlavním posláním ALMA je zobrazovat první galaxie ve vesmíru a zkoumat chemické složení hvězd a planet ve fázi jejich vzniku z plynných oblaků. Na hoře Paranal ve výšce 2635 m je observatoř se soustavou 8,2 m dalekohledů. Tato výstava byla pro astronomy (nejen z AV ČR) lahůdkou, jistě ji v hojném počtu navštívili. A pokud si ji nestihli prohlédnout, mají možnost ji shlédnout na internetu (www.eso-cz.cz).

Třetí výstava s názvem Nanormální svět byla ukázkou z budoucí výstavy, která se bude týkat historie, současnosti

a budoucnosti nanomateriálů. Na 4 panelech byly předloženy základní informace o nanodiagnostikách (nanočástice hledající nemocné buňky v těle nebo možnost dodávání léku přímo k buňkám nemocného orgánu) a o technologiích užitých k přípravě nanomateriálů. Byl tu připomenut vynález profesora O. Jirsáka z roku 2003, který umožňuje vyrábět vlákna o průměru 50 až 500 nanometru; jsou vhodná pro výrobu buněčných nosičů. Tkaniny z nanovláken jsou prodyšné, odolné vodě, pevné a pružné, mají dezinfekční vlastnosti. Nanotechnologiemi

ošetřené povrchy odpuzují vodu, mastnotu a organické nečistoty a poskytují ochranu proti mechanickému poškození. Použití nanomateriálů je tedy velmi široké.

Všechny tři výstavy postupně poputují do Českých center v cizině, kde tak budou propagovat vedle české kultury a sportu také naši vědu a techniku. Od Českého centra Praha je záslužné, že je prezentovalo i českým občanům a cizincům-turistům. Trvání výstav bylo omezeno na necelé 2 týdny. Zastavit se v Centru ve staropražské Rytířské ulici ale rozhodně stálo za to!

JIŘÍ JINDRA

ZPRÁVY

**Jozef Rovenský a kolektiv.
Českí lékaři na Slovensku.**
Bratislava, Slovak Academic
Press, 2014, 132 s.
ISBN 978-80-89607-22-8

Knížka, která vyšla v roce 2014 dvakrát (podruhé o něco rozšířená), mapuje osudy českých lékařů, kteří přišli na Slovensko po roce 1918, aby pomohli jednak vychovat nové lékaře pro Slovensko, jednak zlepšit zdravotní péči o slovenské obyvatelstvo. Významní čeští lékaři vybudovali Lékařskou fakultu nově otevřené Univerzity Komenského v Bratislavě (LF UKo). V knize je pěkná osmistránková stat' profesora historie košické univerzity Š. Šutaje o příspěvku českých lékařů na Slovensku k rozvoji

slovenské společnosti po roce 1918. Jeho medailonky lékařů, kteří se na Slovensku angažovali, jsou cenné a jsou mezi nimi mj. profesori jmenovaní prezidentem T. G. Masarykem v červenci 1919, kteří po přemístění z Prahy do Bratislavy Lékařskou fakultu budovali: J. Brdlík, K. Hynek, R. Kadlický, S. Kostlivý, G. Müller, Z. Mysliveček, S. Růžička a A. Spilka. Po jmenování se téměř okamžitě pustili do práce. Přišli s nimi i jejich někteří asistenti. Učitel'ský a lékař'ský vědecký obor LF UKo se postupně rozrůstal o další lékaře. Část příšlých lékařů se zhruba po 10 letech činnosti v Bratislavě vrátila do Čech a na Moravu a jen část profesorského sboru LF UKo byla označena za nepostradatelné v roce 1939 při vzniku Slovenského

štátu. Ostatní museli Slovensko opustit, buď dobrovolně či z donucení. Medailony se neomezují jen na lékaře působící na LF UKo. Zařazeny jsou i krátké portréty dalších českých lékařů pracujících ve slovenských nemocnicích či jiných lékařských zařízeních. Autoři vedle dalších nezapomněli např. na lázeňského lékaře MUDr. A. Čapka, otce bratří Čapků, či na

MUDr. I. Hálka, usazeného ještě před rokem 1918 na Slovensku, syna českého básníka V. Hálka. Knižka poslouží zájemcům k rychlému obeznámení s českými lékaři a jejich práci na Slovensku, a to nejen v Bratislavě. Je velmi užitečná i v době internetu.

J. JINDRA